
ISTORICUL CERCETĂRII CULTURII CUCUTENI (FAZA A-B) ÎN CÂMPIA JIJIEI SUPERIOARE ȘI A BAȘEULUI

de **Aurel Melniciuc**
și **Lucica Pârvan**

Cuvinte cheie: Cucuteni, județul Botoșani, istoriografie, cercetări arheologice

Aflată la oarece distanță față de marile centre cultural-administrative și științifice ale țării, Câmpia Jijiei Superioare și a Bașeului a intrat mai târziu în atenția arheologilor și a istoricilor preistoricieni. Tocmai de aceea, primele observații asupra materialelor și așezărilor caracteristice civilizației Cucuteni din această zonă sunt în strânsă legătură cu cercetările efectuate de câțiva geologi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o dată cu observațiile stratigrafice asupra unor depozite geologice.

Astfel, la 1866, Ion Ionescu de la Brad publică stratigrafia profilelor de la Stânca-Ivancăuți și Horodiștea, dar cel care stabilește pentru prima dată legătura între geologie și arheologie a fost savantul Gregoriu Ștefănescu, care menționa, la 1885, că: „*La Metoc, la mai bine de două metre de la suprafață, am găsit silexuri cioplite și prelucrate, indiciile unei stațiuni preistorice*”¹. Această primă semnalare va fi confirmată de cercetările efectuate de I. Simionescu, care preciza, luând în considerație descoperirile ilustrului său predecesor, că „*fragmente de cremene serveau oamenilor preistorici din acele locuri la facerea de arme și unelte casnice*”².

„Cestionariul” lansat de Al. Odobescu în anul 1871 către învățători, preoți și intelectualii satelor a avut numeroase răspunsuri ce au constituit

¹ V. Chirica, O. Șovan, *Civilisations préhistoriques et protohistoriques de la zone du Prut moyen*. Editura Pim, Iași, 2006, p. 2.

² *Ibidem*.

primele mențiuni documentare ale unui mare număr de așezări omenești, cetăți, valuri de pământ, movile, morminte sau chiar necropole de pe teritoriul județului Botoșani³. Valorificarea acestora a fost însă deosebit de dificilă, atât datorită lipsei unor cercetări de teren imediate, cât și din cauza impreciziei descrierii locațiilor.

Informații cu caracter arheologic regăsim și în cadrul *Marelui Dicționar Geografic al României*⁴, lucrare realizată după dicționarele parțiale pe județe, inclusiv cel al județului Botoșani⁵.

Prima jumătate de secol XX nu a adus schimbări importante în cercetarea arheologică a județului Botoșani, semnalându-se doar câteva mici sondaje. Acest lucru se întâmpla în condițiile în care, în zonele din imediata vecinătate, aveau loc importante descoperiri și primele mari campanii de săpături arheologice sistematice din cadrul unor stațiuni cucuteniene. Este perioada când aveau loc primele cercetări sistematice întreprinse de F. László la **Ariușd** (1907-1923)⁶ și de H. Schmidt la **Cucuteni** (1909-1910)⁷, precedate de cele ale lui N. Beldiceanu și Gr. Buțureanu (sfârșitul sec. al XIX-lea)⁸. În același timp, în spațiul de la est de Prut primele săpături s-au efectuat în stațiunea de la Petreni de către E. Von Stern (1905)⁹.

Primele cercetări arheologice efectuate în Câmpia Jijiei Superioare și a Bașeului sunt cele datorate lui N. Constantinescu care efectuează în 1923 primele recunoașteri și sondaje pe înălțimea **Tuguieța** de la **Trușești**, fără să facă publice rezultatele acestora. În anul 1941 este semnalat un alt mic sondaj, realizat de prof. Radu Vulpe în așezarea de la Trușești, urmată de un altul, efectuat de asistentul său Anton Nițu, în anul 1943¹⁰.

³ Ibidem.

⁴ G.I. Lahovari, C.I. Brătianu, Gr. Tocilescu, *Marele Dicționar Geografic al României*, vol. I-V, Stabilimentul Grafic J.V. Socecu, București, 1898-1902.

⁵ V.C. Nedejde, Ioan Titu, *Dicționar geografic al județului Botoșani* (la anul 1891), București, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1895.

⁶ F. László, *Les Types de vases peints d'Ariușd*, În: *Dacia*, I, p. 1-27, București, 1924.

⁷ H. Schmidt, *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen 1909-1910 in Cucuteni bei Jassy (Rumänien)*, în *Zeitschrift für Ethnologie*, XLIII, München, 1911, p. 581-601.

⁸ N. Beldiceanu, *Antichitățile de la Cucuteni. Schiță arheologică*, Iași, 1885; Gr. Buțureanu, *Notes sur Coucouteți et plusieurs autres stations de la Moldavie du nord*, în Nicolae Ursulescu, Mădălin-Cornel Văleanu, *Debutul culturii Cucuteni în arheologia europeană*, în Nicolae Ursulescu (editor coordonator), *Dimensiunea europeană a civilizației eneolitice est-carpatică*, Iași, p. 34-41.

⁹ Valentin Dergaciov (resp. și red. șt.), *Istoria Moldovei: Epoca preistorică și antică: (până în sec. V)*, Acad. de Științe a Moldovei - Inst. Patrimoniului Cultural, Centrul Arheologie, Chișinău, 2010, p. 27.

¹⁰ M. Petrescu-Dîmbovița, Marilena Florescu, A. C. Florescu, *Trușești, monografie arheologică*, Ed. Academiei Române, București-Iași, 1999, p. 19.

Cercetările din perioada interbelică de la **Traian-Dealul Fântânilor** (1936, 1938, 1940) vor fi cele care încheie o primă etapă de cercetare arheologică a culturii Cucuteni, în speță meritorii fiind redescoperirea (după menționarea ei de către H. Schmidt, care a stabilit și existența grupelor stilistice de bază ale picturii) și definirea exactă a celei de-a doua faze a culturii Cucuteni, ca etapă distinctă în evoluția acestei civilizații¹¹. Încercările de a găsi veriga de legătură între ceramica fazei Cucuteni A și cea a stilurilor A-B, prin descoperirea unor stiluri intermediare, le observăm atât în cercetările lui Vl. Dumitrescu de la **Traian-Dealul Fântânilor**, cât și în analiza ceramicii pictate de la **Șipeniț** efectuată de Ion Nestor, care propune alte două grupe de tranziție de la pictura fazei Cucuteni A la subgrupele $\alpha 1$ și $\alpha 2$, anume stilurile $\alpha\alpha 1$ și $\alpha\alpha 2$ ¹².

Perioada de după al doilea război mondial a adus rezultate vizibile în cercetarea arheologică a culturii Cucuteni din zona de care ne ocupăm, prin descoperirea unui impresionant număr de stațiuni pre- și protoistorice pe tot cuprinsul acestei microregiuni. În etapa postbelică cercetările au cunoscut o intensificare constantă prin campaniile noi de la **Corlăteni**¹³, **Huși**¹⁴, **Lozna**¹⁵, dar și prin continuarea săpăturilor din zonele învecinate, precum cele de la Cucuteni (1961-1966), în ambele puncte de interes, pe **Cetățuie** și la **Dâmbul Morii**¹⁶, și reluarea cercetărilor de la **Traian** (1951-1960)¹⁷. Aceste cercetări s-au concretizat prin acumularea unui bagaj informațional deosebit și numeros care va permite definirea mai clară a celei de-a doua faze a culturii Cucuteni și fixarea principalelor sale caracteristici, ca etapă intermediară între cele două mari faze ale acestei civilizații.

Anul 1949 marchează debutul primelor săpături arheologice într-o așezare Cucuteni A-B din această zonă, efectuate la **Corlăteni**, punctul **Pe Țarină**, în cadrul șantierului de anvergură Valea Jijiei. Săpăturile au fost efectuate de un

¹¹ Vl. Dumitrescu, *La station préhistorique de Traian (dép. de Neamț, Moldavie). Fouilles des années, 1936, 1938 et 1940*, în *Dacia*, IX-X (1941-1944), 1945, p. 11-114.

¹² I. Nestor, *Ceramică pictată de stiluri antice în Schipenitz (Bucovine)*, în *Dacia*, V-VI, (1935-1936), 1938, p. 131; Vl. Dumitrescu *op. cit.*, p. 93.

¹³ I. Nestor *et alii*, *Activitatea șantierului de săpături arheologice Iași-Botoșani-Dorohoi*, în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 27-32.

¹⁴ A. László, *Cercetări arheologice în așezarea Cucuteni A-B de la Huși*, în *ArhMold*, IV, 1966, p. 7-22.

¹⁵ P. Șadurschi, *Așezarea eneolitică din turbăria de la Lozna (jud. Botoșani)*, în *MCA*, XV, 1983, p. 86-92.

¹⁶ M. Petrescu-Dîmbovița, *Cucuteni*, București, 1966; M. Petrescu-Dîmbovița, M.-C. Văleanu, *Cucuteni-Cetățuie. Săpăturile din anii 1961-1966. Monografie arheologică*, BMA, XIV, Piatra Neamț, 2004; M. Dinu, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Băiceni-Dâmbul Morii, com. Cucuteni (1961-1966)*, în N. Ursulescu, C.-M. Lazarovici (eds.), *Cucuteni 120 – Valori universale*, Iași, 2006, p. 31-41.

¹⁷ H. Dumitrescu, Vl. Dumitrescu, *Săpăturile de la Traian-Dealul Fântânilor*, în *MCA*, VI, 1959, p. 157-175.

colectiv numeros, format din Ion Nestor, Eugen Comșa, Eugenia Zaharia, Vlad Zirra ș.a., sub conducerea profesorului **Ion Nestor**, în perioada anilor 1949-1951¹⁸. Pe parcursul celor trei campanii de săpături au fost dezvelite și investigate 11 locuințe, cu dimensiuni foarte variate, unele ajungând la 350 m², ce au adus informații noi și interesante cu privire la modul de organizare a așezărilor și locuințelor din această perioadă, dar și la inventarul acestora. Din păcate, valorificarea materialului rezultat nu este nici până în prezent decât parțială, fiind publicate mai ales piesele aflate în colecțiile Muzeului Județean Botoșani¹⁹.

Amplele săpături efectuate pe șantierul de la **Trușești** în perioada anilor **1951-1959, 1961** au permis realizarea unor cercetări exhaustive a acestei așezări, acumulând importante informații despre prima fază a culturii Cucuteni²⁰. La fel de importante au fost și săpăturile desfășurate la Drăgușeni, soldate cu materiale de excepție ce au adus contribuții importante la elucidarea perioadei de sfârșit a fazei Cucuteni A și a elementelor tranzitorii ce se regăsesc în așezările de început ale fazei Cucuteni A-B²¹. Tot Aristotel Crîșmaru este cel care va efectua în anul 1970 o serie de săpături de salvare în cadrul unor așezări cu material specific fazei Cucuteni A-B, precum cele de **la Drăgușeni-Ostrov, Scutari-Mileanca, Sărata-Drăgușeni, Drăgușeni-La Vie, Drăgușeni-La Moară** ș.a.²². Numeroasele materiale arheologice descoperite de acest pasionat cercetător se vor regăsi ulterior în colecțiile de bază ale celor două muzee de istorie și arheologie din această zonă, înființate în perioada anilor '70: Muzeul Județean Botoșani și Muzeul de Arheologie Săveni.

Tot acum se reușește repertorierea unui număr important de așezări cucuteniene din Câmpia Jijiei Superioare și a Bașeului, descoperite și publicate, alături de unele cunoscute deja, în lucrarea **Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea**, apărută sub egida Institutului de Istorie și Arheologie din Iași²³. Lucrarea reprezintă un pas înainte în încercările de a se crea un adevărat repertoriu arheologic al zonei Moldovei.

¹⁸ I. Nestor *et alii*, *Activitatea șantierului de săpături arheologice Iași-Botoșani-Dorohoi*, în *SCIV*, I, 1, 1950, p. 27-32; *Idem*, *Săpăturile de pe șantierul Valea Jijiei*, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 51-77; *Idem*, *Șantierul Valea Jijiei*, în *SCIV*, III, 1952, p. 19-111.

¹⁹ M. Diaconescu, *Piese din vechea colecție a Muzeului Județean Botoșani, de la Corlăteni, jud. Botoșani*, în *Forum Cultural*, XI, 1, Botoșani, 2011, p. 10-15; *Eadem*, *Piese din vechea colecție a Muzeului Județean Botoșani, de la Corlăteni, jud. Botoșani*, în *Forum Cultural*, XI, 2, Botoșani, 2011, p. 7-10.

²⁰ M. Petrescu-Dîmbovița *et alii*, *Șantierul Trușești*, în *SCIV*, 4, 1-2, 1953, p. 7-44; M. Petrescu-Dîmbovița, M. Florescu, A.C. Florescu, *op. cit.*

²¹ A. Crîșmaru, *Drăgușeni. Contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani, 1977.

²² *Ibidem*, p. 92-113.

²³ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, E. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, 1970.

În perioada 1973-1976, s-au efectuat cercetări sistematice de suprafață pe tot teritoriul județului Botoșani de către colective mixte, ale cercetătorilor de la Botoșani, Iași și București, finalizate cu binecunoscutul **Repertoriu Arheologic al județului Botoșani**²⁴, lucrare de pionierat, prima de acest gen în România, căreia i s-a decernat Premiul „V. Pârvan” al Academiei Române. Meritul unei astfel de lucrări pentru problema studiată aici este, în primul rând, cel de a fi grupat toate datele referitoare la așezările culturii Cucuteni depistate până în acel moment în județul Botoșani, date ce au permis înțelegerea mai bună a dinamicii locuirii din această zonă.

O altă etapă în cercetarea arheologică a Câmpiei Jijiei Superioare și a Bașeului a fost determinată de construirea nodului hidrotehnic Stânca - Costești, în anii '70, când au fost efectuate o serie de săpături sistematice în importante stațiuni paleolitice și neo-eneolitice, printre care pot fi amintite acelea de la **Crasnaleuca și Cotu Miculiți**²⁵, **Mitoc-Pârâul lui Istrate**²⁶, **Mitoc-Valea lui Stan**²⁷, **Stânca-Ștefănești**²⁸ etc.

Tot în zona Prutului, în perimetrul Ștefăneștilor, pe locul **Stârcea-La Bulboană** a mai fost descoperită și cercetată o stațiune de tip Cucuteni B₂, unde, în anii 1974 și 1975, A. Nițu și P. Șadurschi au efectuat săpături de salvare, descoperind mai multe locuințe și gropi menajere cu multă ceramică, plastică zoomorfă și oase de animale domestice și sălbatice²⁹.

O altă binecunoscută așezare, aflată la limita dintre Câmpia Jijiei Superioare și a Bașeului și Podișul Sucevei, este cea descoperită încă în 1952 în turbăria de la **Lozna**. Aici, în anul 1978, cu ocazia săpării unui al doilea canal de drenare, au fost descoperite primele vestigii aparținând culturii Cucuteni. Pe durata mai multor campanii ce s-au desfășurat până în 1980 inclusiv, au fost descoperite și parțial cercetate douăsprezece locuințe, cu un inventar nu prea bogat, aparținând fazei Cucuteni A-B³⁰. Din păcate, materialul arheologic

²⁴ Al. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I-II, București, 1976.

²⁵ M. Brudiu, *Cercetări arheologice de teren la Crasnaleuca și Cotu Miculiți*, în *Hierasus*, II, (1979), 1980, p. 85-96; Idem, *O străveche inovație tehnică – foalele – descoperită la Crasnaleuca, com. Coșușca, județul Botoșani*, în *Hierasus*, VI, 1986, p. 7-14.

²⁶ V. Chirica, *Cercetări arheologice de teren în județul Botoșani*, Carpica, IV, 1971, p. 299-314; Idem, *Gisements paléolithiques de Mitoc. Le Paléolithique supérieur de Roumanie à la lumière des découvertes de Mitoc*, BAI, XI, 2001, Iași.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ A. Nițu, P. Șadurschi, *Săpăturile de salvare de la „Stânca Doamnei” (sat Stânca-Ștefănești, județul Botoșani)*, în *Hierasus*, IX, 1979, p. 181-193.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ P. Șadurschi, *Așezarea eneolitică din turbăria de la Lozna (jud. Botoșani)*, *Materiale*, XV, 1983, p. 86-92.

rezultat din această cercetare este puternic corodat, neputând fi valorificat din punct de vedere al interpretării stilurilor picturale utilizate.

Mai recent, în perioada 1993-2000, pe parcursul a patru campanii arheologice, s-au întreprins, de către Maria Diaconescu, săpături arheologice în punctul **Sărături** de la **Liveni** (comuna Manoleasa), unde a fost descoperită o așezare de fază Cucuteni B³¹.

Sfârșitul de secol XX și începutul celui de-al XXI-lea se află sub auspiciile unor condiții economice dificile, fapt ce și-a spus cuvântul și în arheologia românească, unde s-au efectuat preponderent săpături arheologice de salvare. Aceste circumstanțe i-au făcut pe mulți arheologi să se reorienteze către cercetările de suprafață, care nu presupuneau cheltuieli excesive.

În această conjunctură, investigațiile de salvare de la **Vorniceni-Pod Ibăneasa** reprezintă o excepție de la regulă, fiind una dintre puținele săpături de anvergură derulate pe o perioadă atât de îndelungată (2001-2010). Demararea săpăturilor a fost posibilă ca urmare a amenajărilor hidrotehnice pentru regularizarea cursului apelor Ibăneasa și Jijia, lucrări ce puneau așezarea în pericol. Cercetările arheologice din acest punct au fost deosebit de importante, întrucât această așezare aduce date noi privitoare la unele aspecte regionale în cadrul culturii Cucuteni și a modului în care s-a făcut trecerea de la faza A la faza A-B a culturii, fază din care așezarea de la Vorniceni face parte. Din colectivul de cercetare a acestei stațiuni au făcut parte, de-a lungul timpului, P. Șadurschi, M. Diaconescu, E. Setnic, A. Melniciuc, D. Ciucălău³². Materialul osteologic rezultat a beneficiat de studiul arheozoologic realizat de prof. dr. Sergiu Haimovici (de la Universitatea „Al.I. Cuza” Iași), în colaborare cu Aurelia Ungureanu (de la Liceul Electrocontact, Botoșani)³³. Cu toate eforturile de durată, nu s-a reușit decât cercetarea a aproape jumătate din suprafața așezării, din care a rezultat un material arheologic de excepție, ce a adus date noi cu privire la aspectele vieții materiale și spirituale a comunităților cucuteniene din faza A-B din Câmpia Jijiei Superioare și a Bașeului.

³¹ Informații M. Diaconescu, în curs de publicare.

³² P. Șadurschi *et alii*, *Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa*, în *CCAR. Campania 2001*, București, 2002, p. 336-337; M. Diaconescu, *Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa*, în *CCAR. Campania 2002*, București, 2003, p. 342-343; Eadem, *Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa*, în *CCAR. Campania 2003*, București, 2004, p. 372-374; Eadem, *Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa*, în *CCAR. Campania 2007*, București, 2008, p. 330-331; Eadem, *Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa*, în *CCAR. Campania 2008, Valahica, XXI-XXII (2008-2009)*, Târgoviște, 2009, p. 359-360; Eadem, *Vorniceni, jud. Botoșani. Punct: Pod Ibăneasa*, în *CCAR. Campania 2010*, București, 2011, p. 244-245.

³³ A. Ungureanu, *Studiul materialului arheozoologic provenit din așezarea eneolitică de la Vorniceni-Pod Ibăneasa*, în *CCAR. Campania 2001*, București, 2001, p. 337; *Arheozoologia actualului județ Botoșani* (teză de doctorat), Univ. „Al.I. Cuza”, Iași, 2010.

Ultima așezare de fază Cucuteni A-B investigată în această zonă este cea de la **Ripiceni-Holm**, semnalată și cercetată periegetic și de prof. Gh. Stanciu. În anul 2010 a avut loc un prim sondaj arheologic ce a investigat o locuință a acestei mari stațiuni, amenințată de revărsările anuale ale apelor lacului de acumulare de la Stâncă-Costești. Acțiunea a avut la bază un proiect mai vast, intitulat „*Evoluția habitatului uman pre- și protoistoric în Depresiunea Prutului mijlociu*”, derulat ca urmare a parteneriatului încheiat între Facultatea de Istorie și Geografie a Universității „Ștefan cel Mare” Suceava și Muzeul Județean Botoșani. Colectivul științific al acestui șantier a fost format din: conf. univ. dr. Dumitru Boghian (Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava) și dr. Aurel Melniciuc (Muzeul Județean Botoșani), ajutați fiind de un grup de studenți de la Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava³⁴.

Materialele rezultate în urma investigațiilor, chiar dacă cercetările au avut un caracter preliminar, confirmă faptul că așezarea de la **Ripiceni-Holm** prezintă un real interes și poate aduce completări importante referitoare la specificul locuirii comunităților din faza Cucuteni A-B în Depresiunea Prutului mijlociu. Profilul stratigrafic rezultat din săpătură, materialul ceramic descoperit, în care predomină stilurile $\alpha - \beta$, ce coexistă cu elemente de influență A4 (canelură asociată cu tricromie), dar și cu stiluri mai noi (γ și δ), permit încadrarea stațiunii Ripiceni-Holm în prima etapă de evoluție a fazei Cucuteni A-B, etapa A-B₁, probabil sincronă cu așezarea de la Vorniceni³⁵.

Cercetările în acest sit au continuat și pe parcursul anilor 2011-2012, având aceeași componență a colectivului științific, materialele rezultate au fost parțial publicate, fiind în curs de prelucrare³⁶.

Toate aceste cercetări au fost completate ulterior de o serie de studii, monografii și articole de specialitate ce au contribuit la o cunoaștere mai bună a culturii Cucuteni din Câmpia Jijiei Superioare și a Bașeului și a caracteristicilor perioadei sale de mijloc, faza Cucuteni A-B, ca parte componentă bine conturată și, poate, cel mai bine reprezentată și cercetată din întreg teritoriul de la vest de Prut populat de această civilizație.

³⁴ A. Melniciuc, D. Boghian, *Locul stațiunii Ripiceni-La Telescu (Holm) în contextul fazei Cucuteni A-B*, în *Forum Cultural*, X, 4, Botoșani, 2010, p. 6-9.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ A. Melniciuc, D. Boghian, în *CCAR. Campania 2011*, București 2012, p. 268-269.

**THE HISTORY OF THE RESEARCH REGARDING
THE CUCUTENI CULTURE (STAGE A-B)
ON THE PLAIN OF THE UPPER JIJIA AND BAŞEU RIVERS**

Keywords: Cucuteni, Botoşani County, historiography, archaeological research

The article presented here regards the history of the Cucuteni culture research (stage A-B) from the field of Upper Jijia and Başeu. The data are chronologically presented, from the first researches (made by the prehistorians and the Romanian historians) to the latest archaeological diggings (made by the archaeologists from Botoşani History Museum). The article briefly outlines the main result of the archaeological researches from this area.